

тися в науку та помер у м. Первомайську під парканом від холоду та голоду.

Отже, попри міф про «неукраїнськість» Одеси, її «відрубність» від решти України, одеські українські історики зробили відчутний внесок у справу не лише пробудження україноцентричної історичної пам'яті, але й у виховання українських патріотів, розвиток громадсько-політичного життя. Вони сприяли увиразненню українського етносу в цьому «Українському Вавілоні». Вони були істориками, які справді творили історію модерного українства. Традиції українських істориків-патріотів XIX – початку XX ст. досить добре прищепилися на одеському соціокультурному ґрунті. Під час румунської окупації саме студенти історико-філологічного факультету Одеського університету на чолі з С. Караванським у 1942–1944 г. склали ядро одеського осередку ОУН, надсилали заяви до румунської влади з вимогами запровадити українську мову у навчальний процес. У другій половині XX ст., а тим більше у роки становлення української незалежності, одеські українські історики (П. Воробей, А. Бачинський, В. Ващенко) залишалися носіями української ментальності та історичної пам'яті і по-можливості передавали ці якості своїм учням. Сьогодні з боку істориків «модерністів» та «постмодерністів» все сильніше лунають голоси з вимогою «деідеологізації» та, читай, «депатріотизації» українознавства, переходу до «справжньої науки». Цікаво, що багато з цих вчених порівнюють історію з мистецтвом (то хіба в такому разі взагалі може існувати наука!). Але чи можлива загалом «чиста історична наука» без жодного націоцентризму та патріотизму? Чи не буде реалізація цього закликати означати повернення до чистого позитивізму без будь-якого аналізу, або, що ще більш ймовірно, призведе до запов-

нення вакууму на місці україноцентризму іншим патріотизмом, що буде мати конкретне національне забарвлення та ідеологію, але цього разу неукраїнську? Український та іноземний досвід переконує у тому, що на перше питання треба дати негативну, а на друге – ствердну відповідь.

1. *Бондаренко І.* В рідні хуторі Євгена Гребінки // Нова громада. – 1906. – № 6. – С. 24–40. 2. *Бондаренко І.* З історії національного питання: К. Маркс, Zur Judenfrage // Літературно-науковий вістник. – 1909. – Т. 46. – С. 470–486. 3. *Бондаренко І.* Характеристика середніх віків // Літературно-науковий вістник. – 1911. – Т. 56. – С. 45–58. 4. Вільне життя. – 1918. – 6 вересня. 5. *Водотика С. Г.* Академік Михайло Слисейович Слабченко. – К. – Херсон, 1998. 6. *Гордієвський М. П.* А. Смоленський (з нагоди 25-річчя смерті). До історії українського руху в Одесі // Шквал. – 1930. – № 35 (22 грудня). – С. 8–9. 7. *Грушевський О.* Український народний університет // Літературно-науковий вістник. – 1917. – Т. 68. – С. 320–326. 8. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. – Ф. 317. – Оп. 1. – Спр. 183. 9. *Єгучова-Щербина С.* Одеська громада кінця 1870-х років // За сто літ. – 1928. – Кн. 2. – С. 189–200. 10. *Заруба В.* Історик держави і права України академік Михайло Слабченко (1882–1952). – Дніпропетровськ, 2004. 11. *Каманин І.* Алексей Александрович Андриєвський // Киевская старина. – 1902. – № 9. – С. 413–433. 12. *Клепацький П.* 15 лекцій з історії України. – К., 1919. 13. *Клепацький П.* Південний обласний учительський з'їзд в Одесі // Українське слово. – 1917. – № 7. 14. *Комаров Б.* Культуртрегери // Нові шляхи. – 1919. – 19 березня. 15. *Львов Л.* Отношения между Запорожьем и Крымом. – Одесса, 1895. 16. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Церква і церковна єдність. Документи і Матеріали. 1899–1944. – Львів, 1995. – Т. 1. 17. *Мисечко А.* Іван Михайлович Бондаренко // Матеріали міжнародної конференції «Українська національна ідея: минуле, сучасне, майбутнє». – Одеса, 1995. – С. 4. 18. *Ніковський А.* Франко в Одесі в 1909 р. // Життя й революція. – 1926. – № 5. – С. 103–107. 19. *Павлович.* Україна і Великоросія // Вільне життя. – 1918. – 3 квітня. 20. *Причепла.* Закуток «бізнесу» і анекдоту // Наша кооперація. – 1920. – № 1–2. – С. 18–20. 21. *Ричка В.* Загублене життя (П. Г. Клепацький) // Репресоване краєзнавство. – К., 1991. – С. 202–204. 22. *Синявська О. О.* Історик Олексій Іванович Маркевич: життя та діяльність. – Одеса, 2003. 23. *Чикаленко Г.* Українська студентська громада в Одесі в 1903–04 р. // З минулого. – Варшава, 1939. – Т. 2. – С. 74–88.

Микола Обушний

Громадські об'єднання далекосхідної української діаспори Росії у збереженні національної ідентичності

Автор статті аналізує діяльність громадських об'єднань далекосхідної української діаспори Росії, розглядає комплекс заходів, які покликані покращити роботу з закордонними українцями, а також презентує наукові, науково-публіцистичні та навчальні видання для закордонних українців, підготовлені співробітниками Центру українознавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

The author examines the activities of public associations of the Ukrainian diaspora in Russia's Far East, considers a series of measures, designed to improve the work of Ukrainian abroad, also presents scientific, scientific-journalistic and academic publications for the Ukrainian abroad, prepared by the Center for Ukrainian Studies of philosophy faculty of Taras Shevchenko's Kyiv National University.

Об'єднаннями громадян відповідно закону України «Про об'єднання громадян» (1992) є добровільні громадські формування, створені на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод. Закон чітко визначає методологічний підхід, за яким слід визначити суттєву роль громадськості у створюваних у державі політичних партій та громадських організацій. Громадською організацією Закон визначає таке об'єднання громадян, що створене «...для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних (підкреслено мною – М. О.), спортивних та інших спільних інтересів» [2, 485].

Цей методологічний підхід буде використаний у пропонуваній статті при аналізі різного роду об'єднань громадян української далекосхідної діаспори Росії та визначенні її місця і ролі у збереженні національної ідентичності.

Взагалі щодо тлумачення терміна «діаспора» (розсіяння) існує ряд відмінних точок зору. Цей термін зазвичай

вживається для позначення осіб, вигнаних за межі батьківщини завойовниками і осілих у межах інших країн або територій. Прикладом утворення діаспори є поневірвання вірменів внаслідок руйнівних нападів на Вірменію монголо-татарських ханів у XIII ст., Тимура в XIV ст., завоювання країни турками і персами в XVI–XVIII ст. тощо.

Стосовно ж терміна «українська діаспора», то його не сприймають деякі представники української наукової громадськості з-за кордону, оскільки українські громади за кордоном виникли різними шляхами, а не лише в результаті насильницького вигнання. Наразі, якою б не була семантика поняття «закордонного українця», для зручності будемо використовувати термін «діаспора», розуміючи під ним усіх українців, що мешкають за межами своєї батьківщини.

І у цьому контексті правомірно вживати поняття «східна українська діаспора» до тих закордонних українців, які в силу різних обставин постійно проживають на Сході, зокрема у країнах СНД. Найчисленнішою є східна діаспорна

група українців в Росії. Її формування було зумовлено як переселенням українців на Далекий Схід, починаючи з другої половини XIX ст., так і примусовим виселенням значної кількості українських селян за межі України в процесі так званої колективізації, репресій української інтелігенції, а також депортації великої кількості українців із західних земель України під час і після Другої світової війни. За даними перепису 1989 р. в Росії проживало 4 млн. 362,9 тис. українців, що становило 2,9 % усього її населення, у тому числі, на території Далекого Сходу за цим же переписом проживало 620,5 тис. українців. Проте, в українській (а іноді і у російській) пресі можна зустріти цифри від 10 до 20 млн. українців, що вираховуються авторами шляхом екстраполяції показників природного приросту українського населення та його міграційних приливів. Вочевидь, що такі припущення мають певні підстави, однак вони потребують глибокого наукового аналізу.

Найбільше етнічних українців проживає на Далекому Сході Росії у Зеленому Кліні. Згідно з теперішнім адміністративним поділом, це Приморський та Хабаровський край, Камчатська, Сахалінська та Амурська області. Початок заселення Зеленого Клину українцями покладено за часом у 1672 р. в Нижньоселенгійськ разом зі своєю родиною та друзями гетьмана Лівобережної України Дем'яна Многогрішного, підступно заарештованого промосковськи налаштованою старшиною. Невдовзі долю гетьмана повторило ще багато українців. Тобто українці на території Зеленого Клину з'явилися не за доброї їх волі, а примусово, як політичні засланці.

Українці почали активно заселяти нинішні Приморський, більшу частину Хабаровського краю та Амурську область з другої половини XIX ст. Найдавнішим пунктом далекосхідного поселення українців є нинішнє місто Нікольськ-Уссурійськ.

На території Зеленого Клину розселилося близько 90 % поселенців з українських губерній. Кордони Зеленого Клину український дослідник Шиманович визначив (1924) так: «на півдні Амур і Уссурі та Японське море; на півночі: Становий хребет (гори), або адміністративна границя між Амурською і Якутською областю, а далі на схід адміністративна границя між Удською та Охотською округою аж до Охотського моря; на сході: Японське море, Татарський пролив та Охотське море; на заході: адміністративна границя між Амурською та Забайкальською областю».

Простір Зеленого Клину... разом 1008000 кв. км» [5, 99].

Прикро констатувати, але зберегти свою етнічну ідентичність далекосхідним українцям, навіть за умов їх більш-менш компактного проживання не вдається. Про це свідчить, зокрема, значне зменшення кількості українців Зеленого Клину, котрі перестали ідентифікувати себе як українці. Якщо у 1923 р. частка українців у загальній кількості населення території Зеленого Клину складала 50,61 %, то у 1959 р. – 38,6 %. Ще гірші мовні показники: якщо у 1939 р. 46,1 % українців вважали українську мову своєю рідною, то у 1989 р. таких було лише 40,6 % [5, 100].

Український вчений-етнолог О. Нельга, визначаючи критерії та умови збереження ідентичності, вважає, що мовний критерій хоч і не є достатнім. «Проте..., зрозуміло, – підкреслює він, – що втрата мови (особливо в умовах діаспорного або колоніально-залежного існування) є першим кроком до повної асиміляції, тобто до повної втрати етнічної ідентичності» [3, 104].

Неприродне зменшення кількості етнічних українців, а натомість штучне збільшення російського етносу, спону-

є українців до пошуків нових механізмів для збереження й відтворення ознак етнічності. Одним із них може стати, – вважає О. Нельга, – «...генетичне почуття належності до свого етносу. Це й є перший і відправний критерій – покажчик збереження етнічної ідентичності. І коли етнічне існує хоча б у такий спосіб, то можна бути впевненим, що можливість для його всебічного відтворення є» [3, 108].

Наявна сьогодні законодавча база Росії поки що не дає підстав сподіватися на те, що на рівні держави хоч якоюсь мірою буде надаватися підтримка відтворенню генетичних почуттів етнічних українців.

За таких умов національно свідомим українцям Далекого Сходу залишається чи не єдиний легальний засіб свого згуртування та збереження етнічної ідентичності – створення громадських об'єднань, одним із головних завдань яких повинно стати (в окремих випадках так і є) зупинення деніцизації та денацізації далекосхідних українців Росії.

Початок відносно активного створення громадських об'єднань датується 1905 р., коли царський уряд став проводити щодо етнічних меншин Росії ліберальну політику. Саме у цей період суттєво збільшилися надходження до Далекого Сходу української друкованої продукції як з материкової України, так і від українських громад США. Так, у 1906 р. українці у м. Нікольськ-Уссурійському намагалися організувати роботу «Просвіти». На жаль, ця спроба виявилася невдалою. Однак, вона засвідчила пробудження національної свідомості українців, їхню рішучість боротися за відстоювання своїх національних прав.

У цьому контексті дещо вдалішою була діяльність Студентського товариства українців (м. Владивосток), створеного у 1907 р. на основі гуртка студентів-українців Східного інституту. Воно започаткувало традицію відзначення щорічних Шевченківських свят, проводило інші культурно-мистецькі заходи. Проте товариство невдовзі (у 1909 р.) було заборонено наказом російського міністра Народної освіти. Одночасно була обмежена громадсько-політична та культурницько-освітня діяльність далекосхідних українців. Єдиною легальною громадською організацією, яка залишалась діяти на Далекому Сході, був «Український клуб» (м. Благовещенськ), статут якого був затверджений у 1911 р.

Натомість нелегально діяло товариство в Нікольськ-Уссурійському та ряд українських гуртків в Імані (нині м. Дальнеречинськ Приморського краю) та у Владивостоці при Народному Домі. Останній підтримував тісні контакти з українськими громадами в діаспорі, передплачував українські видання, ставив театральні вистави тощо.

З початком Першої світової війни царський уряд запровадив жорсткі заходи щодо діяльності громадських об'єднань по всій території Росії, у тому числі й на Далекому Сході. Тому діяльність українських громадських об'єднань, по суті, завмерла. Невдалою виявилася і спроба українців у 1916 р. під виглядом Владивостоцького українського благодійного громадського зібрання створити українську організацію та зареєструвати її Статут.

Лютнева революція 1917 р. надала більшій можливості не тільки для відновлення діяльності заборонених громадських об'єднань, але і для створення нових. З цього приводу один із найактивніших діячів далекосхідного українського руху Іван Світ писав: «Скрізь, де на території Далекого Сходу жили українці, незалежно від їх кількості, замість різних революційних комітетів, почали творитися національні організації – громади, бо для української нації

революція 1917 р. була не соціальною революцією, а національною» [5, 46].

У цьому ж році на Далекому Сході починають з'являтися українські школи, кооперативи, Народні доми, Українська вчительська спілка, Українсько-поштово-телеграфна спілка, Українська залізнична спілка. Видаються часописи та журнали «Українець на Зеленим Клині», «Щире слово» (м. Владивосток), «Ранок», «Нова Україна», «Хвили України» (м. Хабаровськ) та ін.

Активізує свою діяльність товариство «Просвіта». При ньому відкрилася бібліотека, діяв хор на чолі з полковником Ф. Стешком та М. Новицьким, видавалася газета «Українська думка» тощо. Проте умови, в яких діяла «Просвіта», були вкрай обмежені. З цього приводу газета «Українська думка» писала: «Тяжко було проводити чисто ідейну працю «Просвіти» спочатку, але не в легшому стані вона і тепер. Товариство не зустрічало і не має співчуття з державних колах, котрі у нас весь час складаються з представників не української національності, і ведуть імперіалістичну політику Московщини обмосковлення нашого народу, незалежно від того, з якої би партійності вони не складалися – з одного боку, а з другого, – це погане матеріальне становище Товариства» [5, 173].

У ряді міст Далекого Сходу створюються об'єднання у вигляді громад. Ідея створення яких з'явилася ще раніше, а саме – після одержання відомостей про лютневу 1917 р. революцію та заснування у березні цього ж року в Україні державного органу її правління – Центральної Ради.

Вже у березні 1917 р. у м. Владивостоці Ф. Стешко організовує українську «Громаду», згодом такі ж громади з'являються у Нікольську-Уссурійському, Імані, Спаську, Кневичах, Новокиївці, Михайлівці, Монастирищі, Осинівці та інших населених пунктах. Саме завдяки їх діяльності стало можливим скликання ряду далекосхідних українських з'їздів, які у статусі самоврядних громадських органів (різновид громадських об'єднань – М. О.) намагалися об'єднати українців Далекого Сходу для розв'язання національних та соціальних проблем.

Створення цих громад сприяло появі місцевих осередків ряду політичних партій, зокрема, есерів та соціал-демократів.

Непересічною подією у житті далекосхідних українців стало скликання у червні 1917 р. Першого Загального всеукраїнського з'їзду діячів і громадянства Далекого Сходу (Нікольськ-Уссурійськ). На з'їзді були представлені понад 20 громадських та військових організацій. На ньому було розглянуто 17 питань. Серед яких більше половини – політичні. Майже всі ці питання розглядалися на з'їзді в національній секції.

В цій же секції були сформульовані й політичні вимоги далекосхідного українства до країни їх перебування, тобто до російської держави. Серед них: надання землям, де проживають українці, статусу національно-територіальної автономії; повна підтримка Тимчасового Уряду України (Центральної Ради) та надання Україні широкій автономії, відповідно до сучасних умов політико-культурно-економічного життя; визнання національно-територіальної автономії далекосхідних українців не за адміністративними, а за етнографічними межами; скасування анафеми гетьману Івану Мазепі тощо.

Перший Загальний Всеукраїнський з'їзд діячів та громадянства Далекого Сходу заклав добре підґрунтя для подальшої самоорганізації українців на теренах російської держави й боротьби за національно-територіальну

автономію для українців Далекого Сходу. Проте більшість із задекларованих першим Загальним Всеукраїнським з'їздом діячів та громадянства Далекого Сходу рішень залишилися нереалізованими.

Наступні II, III, IV (Надзвичайний) Далекосхідні з'їзди українців ставили за мету поглибити визначені Першим Далекосхідним з'їздом українські завдання. Так, III Далекосхідний Український з'їзд, який відбувся у квітні 1918 р., прийняв рішення, у якому містилася вимога до російського уряду визнати територію Зеленого Клину частиною України на основі самовизначення народу. Відповідно з рішенням цього з'їзду для координації діяльності українських організацій на всій території Далекого Сходу було створено десять окружних Рад, кожна з яких делегувала своїх представників до Української Далекосхідної Крайової Ради. На цьому ж з'їзді було обрано її виконавчий комітет – секретаріат у складі Гордія Мелашича, Івана Гадзманана, В'ячеслава Яременка-Заболотного.

Важливі рішення для далекосхідних українців були прийняті на IV (Надзвичайному) Далекосхідному Українському з'їзді (жовтень-листопад 1918 р.). Серед питань порядку денного з'їзду одним із найважливіших стало створення українських військових формувань на Далекому Сході. Мета створення таких формувань – уникнення денациєзації, пробудження національної свідомості, збереження національної ідентичності. У постанові з'їзду зазначалося, що «українські частини мають складатися з окремих бойових одиниць, сформованих лише з українців. Мова, навчання, діловодство і команда у таких частинах мають бути, безумовно, українські. ...Українські військові формування не мали втручатися в громадянську війну, що точилася в Росії» [5, 89].

У рішеннях цього з'їзду ставилася вимога до всіх українців, які є місцевими (далекосхідними) громадянами, щоб вони виконували прийняті закони, що встановлені на даній території, користуючись при цьому національним самоврядуванням у межах національно-культурної автономії. У постанові з'їзду, зокрема, наголошувалося, що на Зеленому Клині влада може розраховувати на підтримку тих українців, які є у її складі, і вони представлені в ній як повноважні представники «...місцевого організованого українства» [5, 90].

У документах IV (Надзвичайного) з'їзду містилася важлива вимога щодо визнання найвищим органом влади для українського населення Далекого Сходу Української Далекосхідної з'їзди, а органом законодавчого характеру – Українську Далекосхідну Крайову Раду. Виконавчим органом Ради визначено Український Далекосхідний Секретаріат у складі: Юрій Глушко-Мова – голова, Федір Стешко, Йоакимф Осипенко, Іван Гадзманан, Антон Родіонов та Яків Ситницький. На цьому ж з'їзді було вироблено проект Конституції українства Далекого Сходу. Відповідно до постанови, що була прийнята на другій сесії Крайової ради (27–31 травня 1919 р.), Конституція національно-культурної автономії (самоуправління) українців на Далекому Сході була надрукована для передачі її на розгляд і затвердження V Українському Далекосхідному з'їзду. Проте громадянська війна завадила його проведенню у квітні 1920 р. Невдалою виявилася і спроба скликати V Український Далекосхідний з'їзд ще раз у цьому ж 1920 р. Його проведення стало можливим лише у 1993 р., тобто більше ніж через 70 років, завдяки ініціативі Товариства української культури Приморського краю у Владивостоці. Звісно ж, питання, що обговорювалися на цьому з'їзді, були інши-

ми, у порівнянні з тими, що передбачалися для обговорення у 1920 р. Серед них: координація діяльності українських організацій регіону в справі відродження української культури на Далекому Сході, створення Далекосхідного об'єднання українців «Зелений Клин» та ряд інших, переважно організаційних питань.

Проте більшість рішень, що були прийняті на V Українському Далекосхідному з'їзді, як і ті, що були задекларовані на чотирьох попередніх, так і залишилися нереалізованими, переважно через великодержавницьку політику російської влади, котра як і у 20-ті, так і у 90-ті роки ігнорує будь-яку ініціативу громадських організацій на території Росії або взагалі забороняє їхню легальну діяльність. Так, у 1922 р., після приєднання Далекосхідної республіки до радянської Росії, більшовицька влада оголосила про розпуск українських громадських організацій Далекого Сходу. Зокрема, і ліквідацію Українських Національних Комітетів (УНК), що були створені на початку 1920 р. відповідно «грамоти», яку видав похідний отаман Г. Семенов.

Ця грамота надавала далекосхідним українцям «...право на самовизначення по національно-звичаєвих принципах і дозволяє розпочати на місцях організацію свого національного управління» [6; 50]. З метою реалізації свого права у ряді міст Приморщини були організовані УНК. Проте їхня діяльність рішенням більшовицької влади 5 листопада 1922 р. була заборонена, а більшість їх учасників (від 100 до 150 осіб) заарештовано. Серед них були і керівники українського національно-культурного й громадського руху на Зеленому Кліні: Ю. Глушко-Мова, П. Горовий, Е. Геруцький, В. Козак, О. Корсун, К. Стрільбицький, Н. Самарський та ін. Вони були звинувачені у націоналізмі, зв'язках з японцями та намірах відірвати Далекий Схід від РРФСР й засуджені у 1924 р. (м. Чита) на різні терміни позбавлення волі. У «Спогадах про Читинський процес» один із підсудних, М. Л. Пирогів, записав: «Москва надавала великого значення українському рухові і хотіла його ліквідувати відразу. Згідно з тими розпорядженнями, після приходу Червоної Армії через 3–4 тижні почалися арешти українців, навіть раніше, ніж старшин Білої Армії або урядовців».

Значний інтерес у контексті з'ясування місця і ролі громадських об'єднань далекосхідних українців Росії у збереженні національної ідентичності у 20-ті роки представляє діяльність створеної у 1919 р. Далекосхідної Крайової Української Ради. Головним завданням цього виборчого самоврядного органу було об'єднання всіх українських громадських організацій Далекого Сходу (професійних, економічних, культурно-просвітницьких товариств тощо) для того, щоб спільно «...дбати про поширення національної і політичної свідомості, піднесення освітнього і культурного рівня та матеріального добробуту серед українського населення Далекого Сходу, відстоювати його інтереси перед крайовою і місцевою владою» [5; 67].

У своїй практичній діяльності Далекосхідна Крайова Українська Рада керувалася рішеннями IV (Надзвичайного) з'їзду, узгоджувала свої дії з постановами законодавчих органів Сибіру та України. Друга сесія Крайової ради, що проходила у м. Владивосток (жовтень 1919 р.) ухвалила проект Конституції національно-культурної автономії українців на Далекому Сході, в якому передбачалося закріпити внутрішньо самоврядний статус українців у цьому регіоні.

Конституція була свого роду статутом усіх громадських організацій далекосхідних українців. Незважаючи на те, що ця Конституція остаточно так і не була затверджена на V з'їзді у 1920 р., який так і не відбувся через несприятливі

зовнішні обставини, проте нею керувалися далекосхідні національні організації включно до 1922 р., тобто до того часу, поки не була встановлена радянська влада на Далекому Сході, а діяльність всіх українських громадських організацій була заборонена. «Конституція проголошувала право українського населення Далекого Сходу (Забайкальської, Амурської, Приморської, Сахалінської і Камчатської областей та Маньчжурії), як частини «окремої української самостійної нації», на національно-культурну автономію та мала регулювати стосунки українського громадянства з його виборним органом Крайовою Радою (з Секретаріатом на чолі) та з крайовою владою» [5; 119].

У контексті збереження національної ідентичності Конституція передбачала, зокрема: введення української мови у крайових школах і вищих навчальних закладах з російською мовою навчання, визнання української мови як крайової і її використання в офіційних установах; ставилася вимога до керівників державних установ у місцях компактного проживання українців щодо обов'язкового знання і спілкування українською мовою; з метою захисту національно-культурних потреб ставилася вимога включення представників організованого українства до влади в Крайову та Окружні Ради тощо.

Отже, на початку 20-х років ХХ ст. далекосхідні українці Росії мали хоча і дещо обмежені можливості для національно-культурного розвитку. Через сформовані ними різного роду громадські об'єднання далекосхідні українці створили певну систему «...національного самоврядування: 24 українські райони об'єдналися в територіально велику Зелену Україну (яка ще мала назву Нова Україна), з'являються українська преса (понад 10 газет і журналів) та книговидавництво, національна кооперація, створюються військові формування. Працює понад 700 українських шкіл, нашу мову використовують в адміністративних закладах» [4; 13].

Такого роду «самостійницькі» досягнення українців Далекого Сходу викликали шалений опір більшовицької влади, яка всіма наявними у неї на той час засобами утверджувала «єдинонеделіму» великодержавницьку політику на далекосхідних теренах. Судовий процес над українцями у Читі (1924 р.) черговий раз показав справжнє ставлення російської влади до українського національного руху на Далекому Сході.

З іншого боку, суспільно-політичні події 20-х рр. ХХ ст. в українському далекосхідному русі (створення багаточисельних національних громадських об'єднань, розробка Конституції тощо) наочно засвідчили невмируще прагнення далекосхідних українців мати будь-яку із можливих на той час форм національного самовизначення, що найповніше уможливили б збереження своєї національної ідентичності.

Повне утвердження більшовицької влади на Далекому Сході Росії на кілька десятиліть поклато край діяльності українських громадських організацій.

Новий етап створення українських громадських об'єднань на Далекому Сході розпочинається на рубежі 90-х років ХХ ст. Цей етап безпосередньо пов'язаний зі створенням Народного Руху України (1989 р.) та проголошенням незалежності України, інших держав, утворених на теренах колишнього Радянського Союзу (1991 р.).

У 1990 р. було створене Амурське товариство української мови ім. Т. Г. Шевченка (м. Завітінськ). Товариство організувало недільну українську школу, чільне місце у його роботі відводилось проблемі повернення українців-військовослужбовців в Україну.

В 1992 р. у м. Долінськ – одному із райцентрів Сахалінської області, в органах юстиції була зареєстрована «Долінська асоціація українців». Головним її завданням було розбудити у душах людей патріотичні почуття, переконання, що вони – українці. На початку 2002 р. у м. Южно-Сахалінськ була створена Сахалінська регіональна національно-культурна автономія українців «Київська Русь». Саме вона у 2004 р. висловилася на підтримку помаранчевої революції. Нині вона репрезентує 46-тисячну українську громаду Сахаліну. Проте, теле- і радіомовлення українською мовою на Сахаліні не ведеться. Хоча, нормативно-правова база Росії надає можливість національно-культурній автономії створювати свої ЗМІ, отримувати та розповсюджувати інформацію рідною мовою. Місцева влада не виконує федеральні закони, посилаючись на те, що потрібно укласти додаткові угоди ще із засновниками та редакціями теле- і радіопрограм.

Нині діяльність громадських об'єднань більше проявляється через виступи хорових колективів на Далекому Сході. Зазвичай, хорові колективи українців стають основою для створення національних громадських об'єднань, іноді ж навпаки. Так, у 1991 р. у м. Владивостоці було створене Товариство української культури Приморського краю (ТУК), а у 1992 р. при ТУК був створений хор «Червона калина». Основою статутної діяльності товариства визначено: «...збереження та розвиток національної культури і традицій українського народу, формування національної самосвідомості та історичної пам'яті громадян, подолання національного нігілізму, гармонійний розвиток міжнаціональних відносин, створення сприятливих умов для національно-культурного розвитку українського населення у Владивостоці, Приморському краї та інших адміністративно-територіальних одиницях Росії» [5, 221].

З самого початку товариство розгорнуло активну національно-культурницьку діяльність. Була відроджена традиція проведення Шевченківських та релігійних свят, Дня Злуки, Дня Незалежності і т. ін.

За ініціативою Товариства у Владивостоці був проведений V Далекосхідний з'їзд українців (1993). Воно виступило співорганізатором Об'єднання українців Росії. Проте у 1998 р. це товариство не пройшло перереєстрації і припинило існування. На його основі було створено Владивостоцьке українське товариство «Просвіта».

У свою чергу, уже за ініціативи товариства «Просвіта», у 1999 р. було створене громадське об'єднання «Українська національно-культурна автономія м. Владивостока», головним завданням якого є збереження національної ідентичності українців (мешканців м. Владивостока) через задоволення їх національно-культурних потреб, збереження національної самобутності, рідної мови, культури, підтримку зв'язків з українцями в інших державах світу тощо.

Основою для створення у 1995 р. Спаського Товариства української культури «Зелений Клин – Черемош» став український народний хор «Черемош». У 1999 р. на основі цього ж Спаського Товариства української культури «Зелений Клин – Черемош» було створено Спаську національно-культурну автономію «Джерела України», статутні завдання якої співпадають з проблемами, котрі розв'язують Українська національно-культурна автономія (м. Владивосток) та Регіональна національно-культурна автономія українців Камчатської області. Остання була зареєстрована у травні 1997 р.

Основною метою діяльності Регіональної національно-культурної автономії Камчатської області є «...об'єднан-

ня зусиль громадян української національності на території Камчатки з вивчення, відродження, розвитку й пропагування української культури, налагодження тісних зв'язків Камчатки зі своєю етнічною Батьківщиною – Україною, українцями всього світу» [5, 177].

У Хабаровському краї є два громадські об'єднання українців: Товариство української культури Хабаровського краю «Зелений Клин» та Хабаровський крайовий центр української культури «Криниця». Основою останнього стало Товариство любителів української музики «Криниця», яке виникло на основі хору «Криниця» у 1999 р. Серед основних завдань цього крайового центру є збереження культурних традицій, української мови, народного фольклору тощо.

Народний ансамбль танцю «Веселка» м. Великий Камінь Приморського краю став основою створення у 1993 р. українського товариства «Веселка». У 1999 р. це товариство не відновило реєстрацію й офіційно припинило своє існування. Проте концертна діяльність народного ансамблю «Веселка», відзначення національних та релігійних свят цим колективом продовжується. Це є свідченням того, що національно-культурне життя українців на Далекому Сході поки що не завмерло.

Проте впевненості у тому, що ентузіазм та ініціативність українців Далекого Сходу Росії не згасне, залишається все менше. Підтвердженням цьому є хоча б той факт, що сьогодні далекосхідні українці Росії майже або зовсім позбавлені можливості одержувати інформацію ЗМІ про політичні процеси в Україні, а відтак, не мають можливості підтримки зовнішньополітичних ініціатив української влади, зрештою, не протестують проти асиміляторської політики російської влади щодо їх самих і т. ін.

Це дає підстави стверджувати, що наявні сьогодні далекосхідні громадські об'єднання українців, на відміну від організацій 20–30-х рр. ХХ ст., майже повністю деполітизовані, з «...яскраво вираженими культурологічними та економічними устремліннями» [1, 50].

Тому сьогодні не можна стверджувати, що новостворені громадські об'єднання українців на Далекому Сході хоч якоюсь мірою впливають на суспільно-політичне життя цього краю, або цілеспрямовано виступають проти своєї денацієзації, «...більшість із них досі перебувають у стадії організаційного становлення. Кількість активістів досить мала. Велика відстань між осередками, погано налагоджений зв'язок між ними, слабка матеріальна база є причиною майже відсутньої координації спільних дій. Крім того, деяким організаціям притаманний внутрішній розбрат. Усе це значно ослаблює потенціал Далекосхідного українства» [5, 52].

Подібну песимістичну оцінку організаційного становища можна застосувати (з певними застереженнями) до переважної більшості всіх нині зареєстрованих громадських об'єднань українців Росії. Причина одна і та ж – небажання органів державної та місцевої влади допомагати громадським об'єднанням далекосхідних українців Росії задовольняти їхні культурні та національні потреби. У цій же частині російською стороною не виконується і міждержавний Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією (1997 р.), у якому сторони (ст. 12) взяли на себе зобов'язання сприяти «...створенню рівних можливостей і умов для вивчення української мови в Російській Федерації та російської мови в Україні, підготовки педагогічних кадрів» [1, 157].

В Росії сьогодні фактично немає українських шкіл, культурно-освітніх закладів (театри, музеї та ін.), преси, радіо, телебачення, котрі фінансувалися б російською державою. Моніторинг, проведений Міністерством освіти та науки України у 2009 р. щодо «...забезпечення освітніх прав українців у Росії, засвідчив сумні цифри: в Україні маємо 983 дитячі садочки з російською мовою виховання, які відвідують понад 167 тисяч дітей, у Росії – жодного українського дитсадка. В Україні 1 199 шкіл, де навчання ведеться російською мовою, в Росії – жодної української школи. У 1755 українських школах вивчають як державну, так і російську мови, у Росії таких двомовних шкіл – нуль. Загалом в Україні російську вивчають майже 1,3 мільйона дітей, у Росії українську – аж 205 школярів. В Україні факультативно вивчають російську 165,5 тисячі дітей, у Росії українську – 100 школярів. Також в українських ПТУ та вишах I–IV рівнів акредитації російською навчаються понад 506 тисяч студентів, у Росії українською – жоден. ...В Україні було видано понад 1,5 мільйона навчальних посібників російською, на це пішло більше 18,6 мільйона гривень із держбюджету, в Росії українською не видано жодного підручника» [8, 5]. Українська ж держава продовжує фінансувати школи з російською мовою навчання, виділяючи «...понад 3 млрд. гривень, ...у той час, як в Росії, – зауважує президент Світового Конгресу Українців Є. Чолій (Канада), – немає жодної української школи, жодної української газети, журналу, телепередачі, хоча українців там кілька мільйонів. Росія теж мала б створити відповідні умови для розвитку української мови і культури. Це відповідало б її зобов'язанням щодо захисту національних меншин, закріплених у міжнародних конвенціях» [9, 3].

Іноді російські державні чиновники вдаються навіть до прямої заборони тих чи інших громадських організацій українців Росії. Співголова Об'єднання українців у Російській Федерації Валерій Семененко наводить приклади утисків українців Москви з боку російської влади: «...українські книги та дитячі національні костюми, а також супутникова антена, яка приймає телеканали з України, – досі за опечатаними дверима в центрі Москви. Ще навесні минулого року (2008 – М. О.) московська влада заборонила діяльність Українського освітнього центру, який діяв при місцевій школі № 124 із 1925 року... Офіційна причина закриття – недотримання російського законодавства... Директора московської школи, при якій діяв Український центр, звільнили з роботи. Офіційно – через пенсійний вік, але... справжня причина – прихильність... до української діаспори» [7, 2].

Звісно, що ці негативні тенденції, які стали чи не нормою у діяльності російських можновладців, повинні стати предметом уваги українських державотворців. За таких умов нагальне завдання української держави – стати консолідуючим центром для діаспори, гарантом прав і свобод українців.

Нині наша держава визначила новий підхід до української діаспори. Суть цього підходу визначив Віктор Ющенко на IV Всесвітньому форумі українців (2006). Він полягає в тому, що держава не повинна, як це було раніше, ділити українців за кордоном на «своїх» і «чужих», громадян України та іноземців. Україна має вести рівний діалог і допомагати всім українцям, де б вони не проживали, громадянами яких країн вони не були б.

За три роки, що минули після визначеного державою нового підходу українців щодо діаспори, насправді, в організаційному, культурно-освітньому плані, у сфері за-

хисту прав закордонних українців, збереження, захисту та популяризації їхніх культурних надбань у світі тощо, зроблено багато. Проблеми української діаспори постійно знаходяться у полі зору відповідних департаментів Міністерств закордонних справ, освіти та науки, культури та туризму, інших організацій та установ, визначених Державною програмою співпраці із закордонними українцями на період до 2010 року. Задіяні у програмі міністерства та відомства у межах визначених урядом повноважень, завдань та виділених коштів проводять важливу і вкрай необхідну для української діаспори роботу.

У цьому контексті особливо плідною є робота, що проводиться управлінням з питань українського зарубіжжя МЗС та департаменту міжнародного співробітництва та європейської інтеграції МОН України. Завдяки їх підтримці було опубліковано ряд наукових, науково-публіцистичних та навчальних видань для закордонних українців, підготовлених співробітниками Центру українознавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Особливою популярністю серед вчителів та учнів української діаспори користуються видання Центру – календар-щорічник «Українознавство», збірники наукових праць, виданих за матеріалами міжнародних наукових конференцій типу «Українознавчий альманах», тримовний навчальний посібник «Пізнаймо Україну», навчальні програми «Український світ» (3 видання) на допомогу вчителям українських недільних шкіл тощо.

Комплекс заходів, що проводиться всіма причетними до виконання Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2010 року, свідчить, що держава активізує свою роботу з українцями зарубіжної діаспори. Проте, все ще залишається велике коло проблем, без розв'язання яких нинішня робота державних органів із зарубіжними українцями не може вважатися такою, що відповідає всезростаючим потребам наших співвітчизників за кордоном.

Учасники парламентських слухань «Закордонне українство: сучасний стан і перспективи співпраці» (жовтень 2009 р.) звернули увагу на необхідність приділити більше уваги роботі із закордонними українцями. У рекомендаціях, прийнятих за результатами парламентських слухань, визначено комплекс заходів, які покликані покращити роботу з закордонними українцями. В них, зокрема, вказано на необхідність фінансового забезпечення запланованих заходів, спрямованих на підтримку української діаспори та зв'язків з нею, скоординованих дій органів державної влади та місцевого самоврядування, діяльності громадських організацій, наукових, архівних установ, навчальних закладів, ЗМІ України щодо реалізації державної політики у цій сфері.

1. *Євтух В., Трощинський В.* Українська діаспора. Світоглядні та історичні студії. – К.: Вид-во «Фенікс», 2003. 2. Закон України «Про об'єднання громадян» із змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України № 32–33 від 19 березня 2009 р. № 1180–VI. 3. *Нельга О.* Критерії і умови збереження етнічної ідентичності // У співпраці та єднанні увійдемо у XXI століття. Матеріали другого Всесвітнього форуму українців. 21–25 серпня 1997 року. – К.: Вид-во «Фенікс», 1997. 4. *Осташа Світлана.* Українські громади Росії очима делегації УВКР // Українська діаспора Росії. Стан. Проблеми, перспективи: Матеріали науково-практичної конференції (22 грудня 2003 р.). – К.: ЗАТ «Фірма «Віпол»». 5. *Полок А.* Українці на Далекому Сході: організації, події, персоналії: Довідник. – К.: Вид-во «Альтерпрес», 2004. 6. *Сергіійчук В.* Українці в імперії. – К.: МП «Фотовідеосервіс», 1992. 7. *Снігур О.* Росія-мачуха. Українських учителів у Росії переслідує ФСБ // Україна молода. – 2009, 31 жовтня. – № 203. 8. *Соборська У.* Абетка для сусіда. У Росії видадуть підручника з української мови як іноземної // Україна молода. – 2009, 16 грудня. 9. *Чолій Євген.* Живемо Україною // Сільські вісті. – 2009. – 4 вересня.